

Başvuru: 10.11.2024

Kabul: 11.12.2024

OnlineFirst: 31.12.2024

DOI: 10.37344/talim.2024.63

Copyright © 2024 ● ÖNDER

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

e-ISSN: 2630-5887

Aralık 2024 ● 8(2) ● 234-238

Hacer Aşık Ev. *Eleştirel Düşünme ve Din Eğitimi-Öğretimi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2024. 255 s.
ISBN: 9786253999865

Sevil Demir¹

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hacer Aşık Ev 2024 yılında *Eleştirel Düşünme ve Din Eğitimi-Öğretimi* isimli eserini, 2012 tarihinde yayımlanan *Eleştirel Düşünme ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri* başlıklı kitabına yaptığı bazı düzeltmeler ve konuya ilişkin eklediği makalelerle güncellemiştir. Yazarın, değerlendirmesini yapacağımız kitabının haricinde *Kur'an'da Eğitimin Psikolojik Temelleri ve Hedefleri*, *İbn Haldun ve Eğitim* isimli kitapları da bulunmakta, Din Eğitimi alanında makale, bildiri, kitap bölümü çalışmaları ile alana katkı sağlamaktadır.

Aşık Ev, kitabının giriş bölümünde çalışmasının amacının genel eğitim-öğretimde ve din eğitim-öğretiminde eleştirel düşünmenin önemini araştırmak, değerlendirmek ve bu becerinin din eğitim-öğretiminde geliştirilmesine katkı sağlayacak ders işleyiş örnekleri sunmak olduğunu ifade etmektedir. Çalışmasında hızla değişen ve küreselleşen dünyada çağın sorunlarına geçmişten gelen kalıp çözümler ile ne derece cevap verilebileceğini sorgulayan Aşık Ev, bu kalıp çözümlerin olduğu gibi alınmasındansa, günümüz dünyasının şartları doğrultusunda değerlendirilerek yeniden çözümler üretilmesinin hayati çok daha yaşanır kılacağını belirtmektedir. Bu gerekçelere binaen eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasının düşünebilen bir toplum için önemine dikkat çeken Aşık Ev, çalışmasını eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması amacıyla sürdürmektedir.

Aşık Ev'in *Eleştirel Düşünme ve Din Eğitimi-Öğretimi* çalışması 255 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere sırasıyla "*Eleştirel Düşünme, Din Eğitim-Öğretiminde Eleştirel Düşünme, Yazarın Eleştirel Düşünme ile İlgili Makaleleri ve Örnek Ders İşlenişleri*" isimli dört ana bölümden meydana gelmektedir. "Sonuç" bölümünün ardından kaynakça ve özgeçmiş verilmesiyle eser nihayete erdirilmektedir. Her bölümün başında, o bölümün içeriğine dair kısa bir bilgilendirme yapılmakta, ardından konular maddeler halinde işlenmektedir.

Aşık Ev, kitabın giriş bölümünde eleştirel düşünmeyi tanımlayarak, eleştirel düşünebilen bireylerin özelliklerini zikretmektedir. Varlığını geniş çaplı ele aldığı eleştirel düşünmenin yokluğunda da ne gibi durumlarla karşılaşılabilirliğini somut örnekler üzerinden açıklamaktadır. Eleştirel düşünme becerisinin eğitimin temel amaçlarından biri olduğunu ifade eden Aşık Ev, eleştirel düşünme eksikliğinin din eğitiminde yol açtığı problemlere dikkat çekmekte ve bu hususta örnekler sunarak konunun anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Eleştirel düşünme noktasında eğitimin kalitesinin artırılmasından bahseden Aşık Ev, ilköğretim programlarında ve DKAB Öğretim Programlarında eleştirel düşünmenin kazandırılması ve geliştirilmesi çabasıyla yapılan güncelleme ve gelişmeleri aktarmaktadır. Aşık Ev, DKAB dersi üzerinde yapılan ilk ve en

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: sevil.demir.37@hotmail.com, ORCID 0009-0007-2158-223X

önemli program geliştirme çalışması olarak 2000 yılında ilk öğretim DKAB dersi ile ilgili geliştirilen programı zikretmekte, bu program ile öğrenci merkezli yaklaşımın temellerinin atıldığını ifade etmektedir. Ardından 2007 yılında hazırlanan programa değinerek, programda İslam Dini'nin değerleri çerçevesinde mezheplerüstü ve dinler açılımlı bir yaklaşımın benimsendiğini belirtmektedir. Aşık Ev, İslam Dini'nin akla, aklın kullanılmasına, düşünmeye ve sorgulamaya verdiği önemi içeren Kur'an'dan ve hadislerden örnekler vererek eleştirel düşünmeyi İslam Dini esasında da temellendirerek çalışmasının oluşturulma amacıyla ilgili bölümü sonlandırmaktadır.

“Eleştirel Düşünme” başlıklı birinci bölümde Aşık Ev, “Düşünme ve Akıl”, “Düşünme Biçimleri”, “Eleştirel Düşünme” alt başlıkları altında eleştirel düşünmeyi geniş çaplı ele almaktadır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin başında akıl ve düşünmenin geldiğini zikrederek bölüme başlayan yazar, düşünmenin iki türü olan tefekkür ve teemmül kavramlarını açıklamaktadır. Düşünmenin aklın bir fonksiyonu olduğu zikredilen bu bölümde, düşünmenin temel bileşenleri; amaç, kavramlar, bilgi, çıkarımlar, varsayımlar ve bakış açıları olarak ele alınmaktadır. Aşık Ev, amacın düşünmenin en önemli bileşenlerinden biri olduğunu ifade ederek eylemlerin belirli amaçlara göre gerçekleştiği ve şekillendiğini dolayısıyla düşünme eyleminin de amacı neticesinde bir mahiyete bürüneceğini belirterek yerinde bir tespitte bulunmaktadır.

Aşık Ev, bölümün devamında “Düşünme Biçimleri” alt başlığında düşünme sistemleri olarak sezgisel ve reflektif düşünceyi sıralayarak iki düşünce sisteminin de her insanda var olduğunu belirtmekte, sezgisel düşünmenin tepkisel olduğunu, reflektif düşünmenin ise planlı ve kural koyucu olduğunu ve akıl yürütmeye dayandığını ifade etmektedir. Düşünme biçimleri olarak hem tefekkür hem de teemmül kavramlarının birlikte kullanıldığı De Bono'nun altı şapkalı düşünme tekniğini beyaz şapka düşünmesi, objektif düşünme; kırmızı şapka düşünmesi, duygularla düşünme; siyah şapka düşünmesi, olguların doğruluklarını sorgulama; sarı şapka düşünmesi, olumlu değerlendirmelerde bulunma; yeşil şapka düşünmesi, yeni fikirler arama; mavi şapka düşünmesi, düşünme planı yapma ve kontroölünü sağlama, olarak şapkaları sıralamakta ve görevlerini açıklamaktadır.

Aynı bölümde yer alan “Eleştirel Düşünme” başlığı altında Aşık Ev, eleştirel düşünmenin ne olduğunu ve ne olmadığını açıklamakta, eleştirel düşünmenin bileşenlerini sıralayarak ele almaktadır. Eleştirel düşünmenin sadece bilişsel boyuttan ibaret olmadığını, aynı zamanda duyuşsal boyuta da sahip olduğunu ve her iki boyutun bir arada var olması gerektiğini belirterek, eksik olan herhangi bir boyutun düşünmenin bütünlüğünü bozacağını vurgulamaktadır. Bu çerçevede, bilişsel ve duyuşsal becerileri sıralayarak her iki boyutun önemine dikkat çekmektedir.

Bölümün devamında Aşık Ev, akli, bilgiyi, inceleme-araştırmayı, amacı, entelektüel özgürlüğü ve iş birliğini eleştirel düşünmenin temel yapı taşları olarak ele almakta aynı zamanda eleştirel düşünmenin sorgulamayı, doğru çıkarımlarda bulunmayı, açık fikirliliği, doğru yorumlama ve değerlendirme becerilerini de gerektirdiğini ifade etmektedir. Akabinde eleştirel düşünmenin özgürlük istediğini ve iş birliğine dayandığını belirtmekte olan Aşık Ev, eleştirel düşünmenin standartlarını sıralayarak, entelektüel standartlar ile düşünmenin geliştirilebileceğine dikkat çekmektedir. Aşık Ev, iyi bir eleştirel düşünürün sahip olması gereken özelliklerin ardından bu beceriye sahip olmayan ve eleştirel düşünmede zayıf olan bireylerin özelliklerini de sıralamaktadır. Bu mukayese aradaki farkların daha açık bir şekilde görülmesi ve ele alınan hususun daha iyi anlaşılması açısından faydalı bir yaklaşım sunmaktadır.

Birinci bölümde Aşık Ev, eleştirel düşünme alışkanlığının nasıl kazandırılacağını, eleştirel düşünme öğretimi ve alışkanlığı edindirme sürecinde hangi hususların gerekli olduğunu tek tek ele almaktadır. Descartes'ın, tüm insanların yaratılıştta eşit olduğuna ilişkin örneğini vererek, aslında her insanın eleştirel düşünme potansiyeline sahip olduğunu, ancak bu potansiyelin ortaya çıkması için çaba ve eğitim gerektiğini zikretmektedir. Eleştirel düşünme potansiyelinin ortaya çıkması için gereken eğitimin, eleştirel

düşünme becerisinin öğretiminin tüm derslerde entegre bir şekilde verilmesi ve aynı zamanda müstakil bir ders olarak yapılması durumunda en iyi sonuçların elde edilebileceği iddiasında bulunan Aşık Ev, bu eğitimin didaktik ve doğrudan bir öğretim biçimiyle değil, öğrencilerin rehberlik ve yardım alarak kazandığı bir yaklaşımla verilmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Aşık Ev, “Eleştirel Düşünme” bölümünde eleştirel düşünmenin öğretilmesi ve geliştirilmesi için fikirlerin hür bir şekilde beyan edildiği özgür sınıf ortamlarının oluşturulmasının gerekliliğini vurgulamakta, bu sınıf ortamlarında gerçekleşen karşılıklı konuşma ve tartışmalarda dikkat edilmesi gereken hususları belirtmektedir. Açık bir tutum kadar diğerlerini dinleme becerisinin de ciddi bir öneme haiz olduğunu, dinleme becerisi olmadığı takdirde diyalogların monoloğa dönüşeceğini ve monologda ise herhangi bir öğrenme gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.

Aşık Ev, bölümün devamında eleştirel düşünmenin öğretimi ve alışkanlığının kazandırılması için daha önce düşünmenin standartları olarak ifade ettiği düşünme araçlarına ayrıca başlık olarak yer vermekte, ardından entelektüel erdemleri sıralayarak, eleştirel düşünme becerisi kazandırmada entelektüel özelliklerin de geliştirilmesi gerektiğinin önemine dikkat çekmektedir.

Aşık Ev, eleştirel düşünme becerisinin öğretiminde ve bu becerinin geliştirilmesinde en etkili faktörün öğretmen olduğunu zikretmektedir. Öğretmenin, öğrencileri eleştirel düşünmeye teşvik etmesinin, yapılandırılmış bir sınıf ve okul ortamı oluşturulmasının, ayrıca eleştirel düşüncenin uygun kullanımına kendisinin örnek olmasının, eleştirel düşünme becerisinin çok daha etkili bir biçimde öğretilmesini sağlayacağını belirtmektedir. Bu bağlamda, öğretmenler ve okul yöneticilerine eleştirel düşünme öğretimi konusunda yetiştirme kursları ve hizmet içi eğitim seminerleri verilmesinin önemi üzerinde durmaktadır. Eleştirel düşünme öğretimi için, uygun bir program geliştirilmesinin ve bu program ile bütünleşmiş ders kitaplarının oluşturulmasının elzem olduğunu zikreden Aşık Ev, sürecin değerlendirilmesinin gerekliliğini ifade ederek “Eleştirel Düşünme” başlıklı birinci bölümü sonlandırmaktadır.

Aşık Ev, eleştirel düşünmeyi geniş bir perspektifle ele aldığı birinci bölümün ardından eleştirel düşünmenin din eğitimi-öğretimindeki önemini ve Kur’an’daki temellerini incelediği “Din Eğitimi-Öğretiminde Eleştirel Düşünme” başlıklı ikinci bölümü kaleme almaktadır. Önceki bölüme kıyasla daha kısa tutulan bu bölümde, ilk olarak din eğitimi-öğretiminde eleştirel düşünmenin öğretimi başlığı altında William Hare’in eleştirel düşünmenin eğitim-öğretim amaçları arasında yer almasının üç temel haklılık çizgisine dair ileri sürdüğü görüşler din eğitimi açısından ele alınarak değerlendirilmiştir.

Aşık Ev, William Hare ve Siegel’in görüşleri neticesinde, öğrenciye birey olarak saygı gösterilmesinin ve doğuştan sahip olduğu potansiyellerini geliştirerek kendini gerçekleştirmesinin, eleştirel düşünme becerisi eğitimine duyulan ihtiyacın etik haklılık ilkesinin gerekçesi olduğunu belirtmektedir. Ardından bu eğitim çerçevesinin öğrencinin karşılaştığı problemler ile baş edebilecek, çözümler üretebilecek donanımı edinmesine yönelik bağlamda çizilmesi gerektiğini ifade ederek bu ifadesini pragmatik haklılığa gerekçe olarak sunmaktadır. Son ilke olan entelektüel haklılığının gerekçesi olarak ise yalnızca eleştirel düşünme becerisinin bilgi olarak aktarımı ile değil uygulama konusunda da öğrenciye yardımcı olacak şekilde yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Aşık Ev’in ikinci bölümde belirttiği ifadelerine göre eleştirel düşünme eğitim ve öğretimin merkezinde yer almalı ve bu eğitime erken yaşlarda başlanmalıdır. Aşık Ev, bu görüşüne soyut düşünme evresinin 11-12 yaşlarda başladığını gerekçe göstererek karşı görüşler öne sürüldüğünü ifade etmekte ancak bu görüşlere katılmadığını belirterek, görüşlerin aksine olan ve kendi ifadelerini destekleyen örnekleri sıralamaktadır. Üç-dört yaşından itibaren çocuğun aklını kullanarak çıkarımlarda bulunmasının, neden-sonuç ilişkisi kurmaya başlamasının eleştirel düşünme eğitiminin erken yaşlarda verilebilir olmasına olanak

sağlamakta olduğunu ifade eden Aşık Ev, bu eğitimin erken yaşlarda verilmesinin kalıcılık ve içselleştirme açısından ne kadar önemli olduğu üzerinde durmaktadır.

Aşık Ev, yine ikinci bölüm içerisinde ülkemizde yapılan eleştirel düşünme becerilerini geliştirme çalışmalarına örnekler vererek, eleştirel düşünme ile akademik performans arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Akademik performans ve eleştirel düşünme becerisi arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve eleştirel düşünme puanı arttıkça akademik başarının arttığı Aşık Ev'in sunduğu araştırma sonucu örneğinde görülmektedir.

“Din Eğitim-Öğretiminde Eleştirel Düşünme” başlıklı ikinci bölümde son olarak eleştirel düşünmenin daha önce de ifade ettiğimiz fonksiyonları Kur'an'da yer alan ayetler ile temellendirilerek yeniden ele alınmaktadır. Aşık Ev, Kur'an'ın da insandan aklını kullanarak düşünmesini, sorgulayıp araştırmasını, farklı görüşlere saygı duyarak açık fikirli olmasını istediğini belirtmekte, din eğitimi-öğretiminin bu hususları kazandırmasının görevleri arasında olduğunu zikretmektedir.

Aşık Ev'in “Eleştirel Düşünme ile İlgili Makaleler” adını taşıyan kitabın üçüncü bölümünde yazarın eleştirel düşünme kapsamında üç makalesine yer verilmektedir. DKAB öğretmenleri için eleştirel düşünmenin önemini ve gerekliliğinin ele alındığı makale ile başlamakta olan bölüm, birinci sınıf DKAB öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilim düzeyleri ve ardından son sınıf DKAB öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilim düzeylerinin çalışıldığı makaleler ile devam etmektedir.

Bölümün devamında öğretmenlerden beklenenin öğrenciye salt bilgi aktarımı yapması değil düşünce becerilerini geliştirmesi, sorgulamaya, araştırmaya teşvik etmesi olduğunu ifade etmekte olan Aşık Ev, çeşitli araştırmalar neticesinde DKAB öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerisine sahip olduklarını ancak bu becerinin kullanımında güçlendirilmesi gereken noktalar olduğunu belirtmektedir.

İlahiyat fakültesi birinci sınıf ve son sınıf öğrencilerine “California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” (Kökdemir, D. 2003) uygulanarak eleştirel düşünmeye eğilim düzeylerinin tespit edilmeye çalışıldığı araştırmalarda elde edilen bulgulara bakıldığında öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları ancak doğruyu arama alt boyutunda bu beceride yetersiz oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin eleştirel düşünme eğilimlerini anlamlı ölçüde etkilemediği, akademik başarılarının etkileyeceği düşünüldükten tam tersi durumla karşılaşıldığı dolayısıyla akademik başarı arttıkça eleştirel düşünme eğilimi puanının azaldığı araştırma sonuçlarına göre ulaşılan bulgulardandır. DKAB öğretmenleri ile İHL/AİHL meslek öğretmenlerinin bazılarının eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlarken bazılarının ise olumlu katkı sağlayamadığı da araştırmalar neticesinde elde edilen bulgular arasında yer almaktadır. Eserde, California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği'nin sekiz dönemlik ilahiyat eğitiminin birinci döneminde ve sekizinci döneminde uygulanan ölçekten elde edilen veriler doğrultusunda eleştirel düşünme becerisi alt kategorilerinde düşüş olduğu ancak yöneltilen açık uçlu sorulara verilen yanıtlara bakıldığında öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine sahip olduğunun görüldüğü üçüncü bölümde zikredilmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri örnek ders işleyişi olarak sunulmaktadır. Dördüncü bölümün ardından çalışmanın özetlendiği, öneri ve temennilere yer verildiği sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmaktadır.

Aşık Ev'in makalelerine kitabında yer vermesi ele aldığı konu neticesinde öne sürdüğü görüşlerinin temellenmesi ve desteklenmesi açısından önemli olmakla beraber, ikinci bölümde elli yedinci sayfada yer alan hususta yapılan araştırmaları da zikrederek bulunduğu akademik başarının eleştirel düşünmeyi etkilediği iddiası, üçüncü bölümde “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Adayları ve Eleştirel Düşünme” başlıklı makalede yer alan araştırma bulguları ile çelişmektedir. İkinci bölümde öne sürülen iddia, yapılan 1100'den fazla üniversite öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirilen bir araştırma sonucuna göre ve Doğan Kökdemir'in 1999-2000 öğretim yılı güz döneminde Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde okuyan

öğrenciler üzerindeki çalışması sonuçları üzerine temellendirilmektedir. Aşık Ev'in ise 2013-2014 Celal Bayar Üniversitesi DİKAB Eğitimi Bölümü birinci sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada hipotez olarak sunduğu akademik başarı arttıkça eleştirel düşünme düzeyi artar iddiasının aksine sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Aynı çalışma içerisindeki ifadelerin çelişir durumu kafa karışıklığına sebep olmakla birlikte bu iddianın/teorinin başka çalışmalarla yeniden sınanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma düşünmenin, araştırmanın ve sorgulamanın yerini tek tuşa basmanın aldığı, insan zihnin durağanlaştığı çağdaş dünyada eleştirel düşünmeyi oldukça kapsamlı bir şekilde ele alarak, din eğitimi-öğretimi ile beraber alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışmada yer verilen makaleler, çalışmaya özgünlük katmakta ve niteliğini artırmaktadır. Akademik üslupla yazılmış, sade ve açık bir dil kullanılması akıcı okunmasını sağlamakta ve anlaşılabilirliğini kuvvetlendirmektedir. Kendisinden sonraki birçok çalışmaya katkı sağlayabilecek ve ışık tutabilecek nitelikte olan bu çalışma ile giriş bölümünde belirtilen hedeflerin gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın din eğitimi-öğretimi alanındaki herkese hitap edeceği ve onlara katkı sağlayacağı düşünülmekte, bu nedenle okunması tavsiye edilmektedir.